

לדמות דיוקנו של זאב וואלף פאהרילע

מאת

ד"ר ישראל אלפנבין

רבן דאגדתא:

ר' זאב וואלף פאהרילע (רז"ף) — אחד ממפרשי המקרא וחוקר לשונות הקדם — היה בעצם בעל אגדה. הגדרה זו יסודה בשחר טל ילדותי. כד הוינא טליא, הייתי בא לביתו בכל שבת ושבת ללמוד תורה מפיו. ואז התבוננתי אל דרכיו ותכונותיו. ואז תיארתי לי כאחד מרבני דאגדתא: ר' יהושע בן לוי, ר' לוי בר סיס, ר' סימון, ר' שמלאי, וכולי, בכל מעלותיהם ויתרונותיהם; תורתם מתחבבת על לבות שומעיהם, שיחתם תבוא כשמן הטוב בעצמותינו. ואפילו חידודם לא יעקץ, כי אם יענג ויביא צחוק קל על שפתי השומעים.

גם בדרכי חיו ובמנהגיו היה רז"ף סמל האצילות והפשטות כאחד. ישר-דרך ומצניע לכת כדרך בעל אגדה קדמון — "לא אוסר ולא מתיר, לא מטמא ולא מטהר" (ירוש' הוריות ספ"ג ה"ה).

רז"ף היה מחונן בסגולה אחת יקרה מיקר: להיות רצוי למקום ורצוי לבריות. סגולה זו אינה בקניית ע"י חקירות עמקות ולא ע"י תחבולות מלאכותיות. מדה זו היא בעצם טבעית ועצמאית.

ותכונת נפש שלימה כזאת מצאנו ברז"ף. ועל כן כניתי רבן דאגדתא. ואני שמתתי לבי לתכונתו ולתהלוכותיו בחיים ובחברה וגם כפי שהן משתקפות בעשרת ספריו וגם בכתבי-היד שלו הנמצאים תחת ידי — ואף בזכרונותיו של בן-אחותו הדקדקן, אליקום חנוך פייביש עלפנבין מבוטשאטש, מי שיצק מים על ידיו של רז"ף י"ב שנה.

תולדותיו:

רז"ף נולד בחודש מנחם אב תקע"ח (1818) בעירה קטנה טויסט (טוסי"ט) בגליל סניאטין בדרום מזרחה של פולין. רז"ף היה נצר ממשפחת רבנים

(1) ראה שו"ת אבל גדול לר"א תאומים, לבוב תרי"א, עמ' ד'.

וגדולי התורה. מצד אביו היה חוטר מגזע הש"ך ומצד אמו נמשכה שלשלת אחי"ח 1234567 יחוסו עד הט"ו.

השפעת הוריו:

אביו, ר' אלכסנדר זיסקינד² היה אדם נפלא ונדיר באישיותו הנאצלת ובידיעותיו הרבות בתורה ובמדעים שונים. גם אמו גיטל, היתה אשה מצויינת, חרוצה ומשכילה ובקיאא בתנ"ך, עד שטובי החכמים בזמנה גמרו עליה את ההלל. היא השפיעה הרבה על התפתחותו הרוחנית של בנה. אבל השפעה יסודית-תורנית קיבל רז"ף מאביו שכמה מתכונותיו נכללו בבנו. גם היחס של האב אל הבן היה מלא הערצה. הוא היה מתפאר תמיד בבנו וועלוועלע, שעוד בילדותו הראה שנוצר לגדולות. עד שנתו הי"ד חונך בבית הוריו ועמד תחת השגחת אביו. ובנעוריו כבר מילא את כריסו בש"ס ופוסקים, ראשונים ואחרונים, ולא הניח את ידו גם ממדעים חילוניים. בהיותו בן שש עשרה החל לכתוב את פרי הגיונותיו וחקירותיו בתלמוד ובהלכה. ועד מהרה יצאו לו מוניטין בין חכמי ישראל באוסטריה, כי רז"ף נועד להיות מאור גדול לעמו. ובהיותו עוד צעיר לימים כבר הכניס את ראשו בדיני טומאה וטהרה והשיב שו"ת ארוכה בשם: עצמות אדם (בשנת תרי"א) בחריפות ושנינות ובבקיאות נמרצה בדבר ההלכה למעשה שאירע בטויסט: אם רשאי איש פלוני וכהן לילך במקומות הקרובים זל"ז אחרי שמצאו עצמות מתים במקום חפירת היסודות ברחובות העיר? ותורף תשובה זו הועתק שנית בהסכמת הרז"ף בקונטרס אבל גדול לר"א תאומים, אבד"ק זבאריז-זאלישטשיק (לבוב תרי"א, עמ' 17-30).

אך לא רק בספרות התלמודית וההלכתית הגה כל ימיו, כי אם למד גם לשונות לועזיות: ערבית וסורית, יונית ורומית. הוא היה בקי בדקדוק שפות עבר וערב והתמסר גם ללמודי הקבלה העיונית והמעשית (ראה טוד ישרים, לבוב תר"מ). כחו היה גדול בנגלה ובנסתר וידע על בוריה את הפילוסופיה של היונים והערבים.

אך לא בחכמתו בתור בלשן ומדקדק וחוקר לשונות הקדם נתפרסם הרז"ף. שמו יצא לתהלה כאחד מגדולי הרוח בגליציה שהתמזגו בו תכונות יששכר וזבולון גם יחד. רוב ימי מושבו בבוטשאטש עסק בעסקי בנקאות. וההצלחה האירה לו פנים ועשה חיל ברוב עסקיו: במסחר שטרות ובהלוואת

(2) השווה פתח עינים, לבוב תר"מ, עמ' 10; מעל הפתח, לבוב תר"ן, עמ' 1 בזה"ל: כי במלת אז"ב הגה שם שם לו. ונרמז בו גם שם אביו בר"ת.

אברהם

כספים (עפ"י היתר עסקא ותיקון מהר"ם ז"ל, בכדי להנצל מאיסור רבית). לא עברו שנים מועטות והוא נתעשר מאוצרות חפירת-נפט שלו וממסחר-ברזל בסיטונות עם הארצות הרחוקות והקרובות, ובתוכן: לותיר ואיטליה, הונגריה וגרמניה ועוד.

ולמרות כל עסקיו ונדודיו מעיר לעיר ופזור נפשו, יש לנו ידיעות מוסמכות ומפורטות על שלושים ושנים שנים שהוא שימש בתגא של פרנס הקהלה, גבאי ראשון של צדקה מקומית, וגבאי שני של "כולל ווישניץ ו-גלילותיה". ביתו היה לתלפיות, שאנשים לעשרות היו פונים אליו ומטרידים אותו ממנוחתו ומלמודיו, ודלתו היתה פתוחה לכל. סוחרים ואנשי מעשה היו באים להתיעץ עמו בעניניהם. והוא משיב לכל אחד ואחד ברוב פקחות, כי כל שבילי התעשיה והמסחר היו נהירים לו. כמו כן באו אליו גדולי התורה וראשי הישיבות ממזרח וממערב גליציה להוועץ עמו בהדרכת בני הישיבות. גם מורי ההוראה ודייני העיר באו אליו לשתף אותו בדין-תורה ובכל דבר קשה אשר יביאון אליהם. יתר על כן גם יהודים פשוטים באו אליו לתנות לפניו על מכאובם ועל חוסר פרנסתם. הוא גם הקים בהוצאות עצמו בית-מגורים מרווח בעד מרא דאתרא סמוך לביתו החדש בלי התחייבות שכר דירה על הרב או על הקהלה.

גם הרז"ף זכה ומצא עזר באשתו המלומדת שעמדה לימינו כל ימי חייו. וזכורני אפיזודה אפינית זו, שראויה היא לספר: בשבת פ' ראה תרנ"ח (1898) באו לביתו של רז"ף שנים מחשובי העיר: ר' יודל בעל-דרשן ולייביש פאהרילע — בבקשה לבאר להם ענין קשה בפירוש אור החיים על התורה, וכאשר מצאו את הרז"ף תפוס בשינה של שבת, החלה אשתו המשכילה נחמה להסביר את אותה הקשה. ביאורה מצא חן בעיניהם ונתקיים בה מאמר חז"ל (שבועות ל, ב): אשת חבר הרי היא כחבר. אשתו של רז"ף — כחה היה אמנם גדול בתנ"ך ובלשונות המזרח, והיא היתה גם בת-טובים, בת הרב המקובל ר' נחום צבי טייטעלבוים מדרוהוביטש, נכד אמתי של הצדיק ר' משה טייטעלבוים, אבד"ק אוהעל.

פגעי חייו:

אכן, חייו הפרטיים של רז"ף בעיר מושבו בוטשאטש בין שנות 1865-1878 היו עגומים מאד. בשנת תרכ"ה (1865) יצאה אש ותאכל את ביתו אשר

(3) וחתימתו בסוף שו"ת שלו מעידה ע"ז: עמוס התלאות מטרדות שונות, אלו יוצאות ואלו באות, בעת אצבעות ידי לעטי תשלחנה; או: עמוס המסחר כמוני היום.

בנה לו ואת כל רכושו בלי השאיר שריד. וגם רובי חדושי תורה וחכמה — הנכללים בעשרת ספריו מהדורא קמא „אגודת אזור“ אשר חיבר בראשונה — יחד עם המון ספרים אחרים, כולם כאחד עלו באש. וככה עברו עליו כשנתיים ימים⁴) ברפיון ידים — ללא תורה וללא עבודה.

בשנת תרכ"ז (1867) גברה תשוקת נפשו שוב לתורה ולתעודה. ואז התחיל לכתוב רוב חדושי האחרונים בספר. ומתוך זכרון פינומינלי שלו — כך הוא מעיד ע"ז בספרו העיקרי „שארית יהודה“ — הכינם לדפוס כמעט מלה במלה בתור מהדורא תניינא לכל עשרת ספריו.

פגע בו שוב גורלו הקשה בשנת תרל"ו (1876) בכ"ד לירח האיתנים בלקחו ממנו את בנו יחידו — יצחק יהודה — ביום חתונתו „במלאת לו כ"ג שנים תמימות“. ובכ' אדר שנת תרל"ח (1878) מתה עליו בתו לאה באביב ימיה בהיותה כבת שלושים. וביחוד, מאנה הנחם נפשו על מיתת בנו מחמד עינו בבחרותו. ואבל יחיד עשה לו כל ימי חייו כאב שכול, אשר כתב רובי חדושי תורתו למען זרעו אחריו⁵). ובשנות תר"מ-תרמ"ב (1880-1882) הוציא לאור (בעיר לבוב) את חדושי על התורה בחמשה כרכים בשם חדש „שארית יהודה“ — למען תת שם ושארית לבנו יחידו. וגם הוסיף לעשות ציונים לנפשו, ולמען יהיו שפתותיו של בנו יהודה דובבות בקבר, הוא הזכיר במהדורא בתרא כמה פנינים מחדושי בנו במקרא, ובראשם הוסיף המלין: וזאת ליהודה.

¹²³⁴⁵⁶⁷יח"ח

הרז"ף בתור מפרש המקרא:

ר' זאב פאָהרילע לא זכה עד כאן להערכה מתאמת לפעולתו הרבי-צדדית ולהשפעתו הכבירה. ואף חייו וחבוריו לא נחקרו מכל הצדדים לעומקם, גם כאן יד הגורל ניתתה עליו. ואולם ניתן לומר שבשני מקצועות מסויימים, פעולותיו הן בלי ספק חשובות: בפירושו על המקרא ובידיעותיו בלשונות הקדם בחינת בר סמכא — לפי עדותו של הפרופיסור דוד צבי, הופראט היינריך „פון מילר“, באגרותיו הנמצאות תחת ידי. רז"ף יצר בפירושו על התורה וחמש מגילות מפעל כביר, שעל ידו בלבד שמו יתקיים לנצח ויזכר תמיד לתהלה ולתפארת בין מפרשי המקרא היותר חשובים. איברא, דאי אפשר לקבוע בבירור זמן התחלת פירושו על התנ"ך — מהדורא קמא⁶) בשם: אגודת

(4) פתח עינים, א, ג, שם י' וי"א.

(5) שם ושם.

(6) שם צד 13: ומלת אז"ב בשם חבורי הגדול מהדורא קמא יורה עליהם, כולם

עשרה יעלו מספריהם.

אזוב. זכורני, מה שהמחבר בעצמו הודיע למקורביו כלאחר יד בזה"ל: כשלושים שנה בסירוגין הוא שקד על עבודת קודש זו — שנכתבה בסגנון התנ"ך והמשנה. בלשון עבר פשוטה וקלה להבין ולהסבירה, לשון חכמי המשנה ובני החבורה^{אוצר החכמה}. אמנם זמן התחלת פירושו מהדורא בתרא בשם: שארית יהודה, אפשר לקבוע בבירור⁷ בשנת תרכ"ז (1867), וקרוב לודאי שלא סיימו עד שנת תרל"ח (1878).

המקורות לפירושו על התנ"ך:

מלבד שני התלמודים והמדרשים ופירושי רש"י והראב"ע והרד"א (רובנו דון יצחק אברבנאל), הוא מביא עוד הרבה ספרי קדמונים: ה"ג, רס"ג, רש"ג, רה"ג, ס' יצירה, ס' מו"נ, רלב"ג, ור"י ערמא. גם מדקדקים קלסיים נזכרים לפעמים קרובות, אמנם לא בשמם. וראוי לשים לב, כי גם חיבוריהם של תיאולוגים מדקדקים ומפרשים ואנשי משפט נוצריים⁸ נזכרים מפעם לפעם כמעט בכל ספריו, בחינת ודע מה שתשיב, ויותר מזה, שמיעת פירושים על התורה מפיו של סכולוסטיקן נוצרי מקראקוי וקבלת ידיעה גיאוגרפית מאוריענטליסט נכרי מווינה.

לפעמים תכופות נראה לנו הרז"ף רק בתור בלשן ודקדקן וחוקר לשונות הקדם — וביחוד, בפירושו חומת אנך על חמש מגילות וספרי שמות ויקרא. ברם, עיקר מטרתו היא להדגיש את הפשט והמשך הענינים ההגיונים. אכן עצם השאיפה למצוא את הפשט, מכריחה אותו להתחקות על קושיי-הלשון. וכדי לחקור משמעות מלים קשות בתנ"ך, הוא משווה הרבה פעמים מושגים מקבילים בשפות הערבית והסורית.

הבה נזכיר איזו דוגמאות למה שאמרנו:

(איכה א', י"ד) צפד עורם על עצמם — פירושו קשר כמו בל' ערבית — ונרדף עם צמד בלה"ק.

(שם ד', ח') נשקד — פי' יאדים מל' ערבית סקד (עדה"כ: אם יאדימו כתולע). (ויקרא י"ט, כ') נחרפת לאיש: ונעלם מעיני רש"י ז"ל כמעט רגע דברי עצמו (בשמואל ב', כ"ג, ט') בחרפס בפלשתים — שפירש שם מלת בחרפס: שתקעו כף... וא"כ שפיר נקראת הארוסה בתואר נחרפת, ע"ש שהיא מיוחדת להארוס ע"י התקיעת כף... ומה שאמרו חז"ל (בכריתות י"א, א') דבבעולה ולא בארוסה מיירי, כי נחרפת היא מל' סורית, ופירושו הוא ביאה.

(7) שם י', ב'.

(8) משפט גר, שמות י"ד, ל"א; חומת אנך, ויקרא ט', כ'; דברים ל"ג, ט"ז, ועוד.

(שמות י"ד, כ') ויאֵר את הלילה — פי' יאֵר כמו יאֵפִיל (עפ"י פסחים ב', א').
 (איכה א', ד) דרכי ציון אבילות — פי' מכוסות (עפ"י ב"ר פל"ג — האבלתי:
 כסיתי עליו התהום).
 (שם א', ו') היו שריה כאילים — היו, פירושו שנשברו (כמו נהייתי ונחליתי).
 ועוד ועוד.

הרו"ף כפייטן:

רו"ף הצטיין כפייטן פורה. רק חלק משיריו נדפס ב"המגיד-קראקוי"
 וב"קול מחזיקי הדת". ואני רשמתי עשרים ושמונה מהם. אמנם חלק הארי
 מהם נשאר בכתה"י בצורתו הראשונה בכתבת ידו הבהירה-מעשה חושב.
 כרבים מפייטני אשכנז גם הוא בנה את פיוטיו ושיריו על החומר הלשוני
 שבמקרא ועל המוטיבים שבו. והוא שאב מלוא חפניים ממקורות ההלכה
 והמדרש. בשיריו אנו מוצאים הד לחייו הפרטיים ולתלאות הזמן. והוא גם
 מופיע לפנינו כאיש תקיף בדעתו, בעל סגנון חריף, וכדואג נאמן לשלום
 הקהילות ולאחדותן.

ואף הוא חיבר דרמה ביבלית שלימה בשם: ותשר דבורה במוטיב
 תנ"כי, ושאב הרבה גם ממקורות המדרש. חבל שלא נשאר לנו רק חלק מן
 המחזה הנ"ל.

חליפת מכתבים שלו עם חכמי אוסטריה והונגריה בכלל
 ועם החוקר דוד "פון מילר" בפרט:

הרו"ף בעודו צעיר לימים כבר התחיל בנדודיו, וגדל "בעוני ובטלטולים"
 — כפי שהוא מעיד על עצמו בשו"ת שלו. בנדודיו מעיר לעיר הוא זכה להכיר
 את רוב חכמי אוסטריה והונגריה. את החשובים שבהם הוא מציין כחביריו⁹
 והוא החליף מכתבים עמהם. ובתוכם נמצא ג"כ פרופיסור דוד צבי, המכונה
 הופראט היינריך "פון מילער" מווינה, (מי שגילה ותרגם את המורבי לעברית).
 ומה שפיר לי הדבר שזכיתי למצוא בין כתבי היד של רו"ף הנמצאים
 תחת ידי — חליפת מכתבים (משנות 1876-1898) בין הרו"ף ובין דודני חוקר
 לשונות המזרח, דוד צבי "פון מילר" מווינה, ומוכן אני להכינותם לדפוס

(9) וביניהם: הר"י שור, אבד"ק יאס; ר' יחיאל מיכל היבנער, אבד"ק גיזניב; ר'
 אברהם תאומים, אבד"ק זבאריז; ר' שלום מרדכי שבדרון, אבד"ק ברעזאן; ועוד ועוד.
 (השווה דרך אמונה, לבוב תרמ"ז, עמ' 69; סי' דבר ה', לבוב תרמ"ז, צד 98; ערוך השלחן,
 לבוב 1887, הל' אבילות, סי' שס"ד, 34).

בכתיבה בפני עצמה. אולם אין כאן המקום להאריך, אלא לשים לב לעובדה זו, שאותו היחס האינטימי של הרז"ף אל מילר היה בחינת חבת הרב לתלמיד-חבר. וכך הוא כותב לו:

"מאד נפלאת אהבתך עלי... וזה חסדך אשר תעשה עמדי, שתבוא ותדיר בכתביך למשש את כלי...". ובסוף האגרת משנת 1878 אין הוא נמנע גם מדברי ביקורת: "ענייניך דברים של טעם. אמנם הלכת לסבב באורך... דרך קצרה היא הדרך הישרה לברור הסולת ולהניח הפסולת..." וכשמילר הריץ את שאלותיו לרז"ף בתואר הכבוד: "רבנא זאב, חד בדרא לתורה ולמדע ולגדולה... מורי מאורי", גם זה האחרון הפליג בשבחיו וכתב לו: "תיכף לזכירתך ברכה, ריכא בר ריכא, דוד צבי שי"ש" (שיאריך שנים)... פרי תואר נחמד למראה, בר אבהן ובר אוריין! מאין לי שכל להשכילך? והמדע והשכל שלך..."

אבל עם כל הכבוד שהרז"ף היה רוחש למילר, הוא עומד על דעתו וכותב לו פעמים תכופות: "אעפ"י שאיני כדאי להטיף למולו... אך לשון התלמוד והגאונים סייעתא לדברי... ודעתך פליאה היא בעיני להוציא המקרא מידי פשוטו..."

עצמאותו של הרז"ף ועמידתו נגד

פורצי גדר ומוציאי דבה:

אמנם עצמאותו של החכם הזה ועמידתו על דעתו בלי משוא פנים לגדולים ולתקיפים, ברורות וגלויות לכל בהתנהגותו, בכתביו, וביחוד במעשיו העצומים שיצאו מתחת ידו.

באותם הימים שהגיע רז"ף לשיא התפתחותו בכל מקצועות החכמה (בין שנות 1888-1898), אהבתו לאלקי ישראל ולתורת ישראל לא ידעה גבול. זכשחכמי-יוון ביקשו לבטל את קריאת התורה של פרשת עריות לתפלת מנחה ביוה"כ מטעם "אסתיטי" — אז הוא בעצמו יצא בגילוי-דעת נגד כל "נותני יד לפושעים" בשינויים ותיקונים כאלה. והוא קידש את השם במאמריו ב"המגיד-קראקוי", וב"קול מחזיקי הדת", וגם ב"עסטרייכער וואכענשטריפט", וכתב שם: "שינויים כמו אלה, לא הם תולדות שיפור הטעם האסתיטי אצל היהודים... אלא בכל אלה היתה שפונה הכוונה לחקות את מנהגי הגויים — זכדי לשים קץ להתבדלותם של בני ישראל ולעשותם דומים ככל הגויים..." והדבר מובן מאליו, שבסוף ימיו קרנו בתורה ובחכמה עד שהיה מעורר כבוד גם בלב מתנגדיו במדותיו הנעלות, בשמירת התורה והמצות בדיוק רב, בתום לבו וברוח דעתו.

ברם, אף בזמן ההוא, דעתם של הקנאים, הנרגנים ומוציאי דבה בעיר מושבו קצרה מתפוס את רעיונותיו הנשגבים של הרז"ף ומהבין את הרוח העילאי הממלא את חדרי נפשו. להם הספיקה העובדה, שהוא כותב בשפה נמלצה ומודרנית וגם בקי בשבילי הפילוסופיה ולשונות הקדם, כדי שינסו לעצור בזרם השפעתו באישיותו הדגולה על אנשי הרוח שבאותו הדור. ומתנגדיו כתבו כתבי פלסטר נגדו בהעלמת שמו של הרז"ף. וגם יצאו בגילוי דעת שהוא "נותן יד לפושעים". גם את פניני כתביו השליכו ברפש, בהביאם קטעים בלתי-מדויקים מפירושו על התורה — שלפי קוצר רוחם "דברי מינות" מבצבצים מהם. כנראה, פירושו האליגורי של הרז"ף לפרשת עקדת יצחק שימש כסלע המחלוקת ופתחון פה להתנגדותם לאציל הרוח הזה.

ברם, דרכו בחיים להתרחק מן הפולמוס, ומן הכיעור והדומה לו, עוררה רגשי הערצה ואדיבות בלב פשוטי עם וגם רגשי כבוד בלב מתנגדיו. דבריו ומעשיו מצאו חן בעיני ההמון. ובסוף חייו גדולה היתה מדת האמון בפרנס: רז"ף, הן מצד פשוטי עם, הן מצד הרבנים והחכמים (חוץ מהפוסק האחרון מהרש"ם מברעזאן), תקיפי הקהלות — כמו ד"ר יוסף בלוך מווינה, פקיד הסנט של המחוז קולומביא-בוטשאטש-הוסיאטין, ראש העיר, ה"סטרוסט" בעריש שטערן, ונסיך ינדז'יי פוטוצקי, הנציב העליון של הגליל. כל אלה נשאו את עיניהם אליו לתושיה ועצה, לעידוד ונחמה. והוא גם עמד על בדק בית ישראל שבכל הגליל ותיקונו מבפנים, בהיותו מגן על דלים ונדכאים בפני תקיפים ועזי פנים, ובפני פורצי-הגדר וקלי-הדעת.

אולם יחס הגאון ר' שלום מרדכי שבדרון (מהרש"ם) להרז"ף היה יוצא מן כלל-ידידות. וזכורני, שליצני הדור היו אומרים: יש דברים בגו, מפני שהרז"ף השיב פניו ריקם ולא הסכים לשנות לטובתו של מהרש"ם אחת מתקנות הקהל: שלא להכתיר שום דיין או מורה הוראה בכתר "הרב דבוטשאטש וגלילותיה", משום כבודו של "דעת קדושים" זלה"ה.

יום פטירתו של הרז"ף:

אמנם התלאות הרבות שעברו עליו כמעט ברוב ימי חייו, התישו את כחותיו עד מאד. והוא החזיר את נשמתו ליוצרו בי"ד מנחם אב תר"ס (1900). יום ערב שבת קודש היה והובא למנוחתו בשעה מאוחרת, לפני זמן הדלקת נר שבת. ובהלווייתו השתתפו המונות בית ישראל, וחכמי דורו לא ספדוהו כהלכה — כדי לעשות רצונו בהסכם לצואתו. וכמובן, מהלומה קשה נחתה על כל אנשי הגליל, הקרובים והרחוקים גם יחד.

ואני בעצמי עד ראייה: בסוף ימי חיי לא היה חולץ את מנעליו וגם בגדיו אלא בלילי שבתות וימים טובים. והיה ישן בלבושיו רק מעוטא שבמעוטא. והוא היה לומד בשקידה מתמדת בכל הלילות. וכך יצאה נשמתו הטהורה בעמידתו על המשמר — על משמר התורה והתעודה.

ב י ב ל י ו ג ר פ י ה ;

עשרת ספריו של רז"ף כולם נקובים בחיבורו הגדול שארית יהודה (לבוב תר"מ) ה"ה : יחומת אנך — והוא פירושו בדרך הפשט על התורה וחמש מגילות וגם על נביאים וכתובים בשני חלקים : ח"א, (לבוב 1880-1881); וח"ב — הנקרא חומת אנך, מהדורא תניינא, (לבוב 1889).

יספר תורת חס"ד (חקר, סוד, דרוש) על מדרשים נפלאים (לבוב תר"מ) ובתוכו : חקרי לב (בדרך החקירה); סוד ישרים (בדרך חכמת האמת); דרושים (בדרך הדרש); משפט גר (על תרגום אונקלוס); חשק שלמה (על פירוש רש"י); נר מצוה (על תרי"ג מצות במחלצות השיר); תורה אור (טעמי המצות החוששים עפ"י האר"י הקדוש); פתח עינים (לבוב תרמ"א — הקדמה לס' שמות, הכוללת רשימה ביוגרפית בקיצור נמרץ).

יספר דברי חכמים (לבוב תרמ"ז) על גפ"ת בששה חלקים (עפ"י שבת ל"א, א'): דרך אמונה (כולל חידושים לסדר זרעים); דבר בעתו (חידושים לס' מועד); חוטן רב (חידושים לס' נשים); דעת קדושים (חידושים לס' קדשים); אמדות סהורות (חידושים לס' טהרות); דוד ישרים (כולל חיי התנאים והאמוראים).

יספר דרישת הזאב (לבוב תר"ן) כולל פירושים נוספים על התנ"ך והש"ס. יספר ערוך השלחן (על ארבעת חלקי שו"ע ומפרשיו ונושאי כליו) בשני חלקים : ח"א, (לבוב תרמ"ז); ח"ב, (לבוב תר"ן).

יספר דבר ה' (לבוב תרמ"ז) — כולל שו"ת בעניני ההלכה, וביניהם שו"ת עולת התמיד בענין תדיר ושאינו תדיר (והיא תשובת הרז"ף להשגות ר' יחיאל מיכל היבנער, אבד"ק גיזניב, בספרו משכנות הרועים); שו"ת עצמות אדם בעניני טומאה וטהרה (והיא תשובה לר' אברהם תאומים בספרו אבל גדול); שו"ת בעת יאכלו בדיני קרבן פסח, ועוד.

יספר שומר מצוה — כולל חידושים על תרי"ג מצות.

יספר שפת אמת (על דקדוק הלשון, חכמת המליצה וההגיון).

ותשר דבורה — מתזה (דרמה ביבלית) בסגנון המקרא עפ"י המדרש, והוא בכתובים.

יספר חכמה וחשבון בידיעות החשבון וחכמת המידה.

יספר תולדות השמים והארץ — ספורים מדעיים בתולדות השמים, האויר והאדמה.

יספר חקות שמים וארץ — ספורי חוקי הטבע ומה שאחר הטבע — מציאות האין-סוף ועשר ספירות, בהם יצר הבורא את עולמו.

ימעל הפתח — קצור מפרי עמלו בנעוריו בחכמות הטבע והתכונה (לבוב תר"ן).

מדת „עולה ויורד“ בתנ"ך

1234567

[גר לנשמת י. ז. פרישברג]

מאת

ע. בן-עזרא

חקירת הנוסחה המקראית היא חשובה מאד. בכל דור ודור תפסה החקירה הזאת מקום ראשי בפרשנות המקרא. כי הנוסחה היא הגוף והפירוש הוא הנשמה. שינוי הנוסחה גרר אחריו שינוי הפירוש עד שקבל צורה אחרת לגמרי. לפיכך התעסקו חכמינו בקביעת הנוסחה ולפיה דרשו את הכתובים בהלכה ובאגדה. ויש שנתלבטו בקביעת הנוסחה ולא מצאוה מניחה את הדעת, כעין חמש מקראות בתורה שאין להם הכרע (יומא נ"ב). כמו כן נחלקו על כתיבן של כמה מלים, כגון הללויה, כסיה, ידידיה ומרחביה (פסחים קי"ז). ומצינו ששלשה ספרים עתיקים היו, ועלפי שנים קבעו את נוסח המקרא, כי נוסחם היה שווה. (ספרי לדברים ל"ג, כ"ז; ירוש' תענית ד', ב'; אבדר"נ נוסחה ב', פמ"ו; מס' סופרים ו', ד').

חוץ מן המקומות האמורים לעיל ישנם כמה מקראות השנויים במחלוקת בנדון קרי וכתוב. והרי דוגמאות אחדות: „הן יקטלני לא איחל“ (איוב י"ג, ט"ו). ר' יהושע בן הורקנוס גרס לו בוי"ו, ועדיין הדבר היה שקול אם לקרוא בוי"ו או באלף (סוטה כ"ז)¹.

או דברי ר' לוי: „כל המנחש — לו נחש. שנאמר, כי לא נחש ביעקב“ (במד' כ"ג, כ"ג). ותוך כדי דבור מופרכים דברי ר' לוי באמרה זו: „והא בלמ"ד אלף כתיב“ (נדרים ל"ב).

מלבד שינויים ממין זה ישנן כ"ב מלים שלפי המסורה הן קרי וכתוב. ולפי חז"ל הן בלי קו"כ². וישנה עוד בעיה: לפעמים התרגומים העתיקים זהים עם הקרי, ולפעמים הם מתאימים אל הכתיב.

1. הרמב"ם אומר: „מה שאמר „לא איחל“ לא היה כתיבתו אצלו באלף או בוי"ו.“ (פירוש המשנה לרמב"ם, סוטה, ריש פ"ה).

2. עיין „אוצר ישראל“, כרך א, ערך „קרי וכתוב“.